

CALENDARUL GREGORIAN ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE ȘI ÎNCERCAREA DE REFORMĂ A LUI AL. I. CUZA

CZU: 006.954.3(498).(091)

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.25.2-77.12>

Doctorand Ștefan Silviu POMPAȘ

E-mail: pompassilviu@yahoo.comORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6084-124X>

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

THE GREGORIAN CALENDAR IN THE ROMANIAN PRINCIPALITIES AND THE REFORM ATTEMPT OF AL. I. CUZA

Summary. This article presents the attempt of Alexandru Ioan Cuza, the ruler of the Union of the Romanian Principalities, to reform Romanian society in the second half of the 19th century by forcing the Church to make the transition from the old calendar, also called Julian, to the one established by Pope Gregory XIII in 1582, also known as Gregorian. The problem generated by the correction of the calendar was debated in some church circles long before Cuza. The Hieromonk Laurențiu de Horezu (1751), the confessor Radu (1806), the Abbot Benedict of the Neamț Monastery (1843) realized the backwardness of the Julian calendar compared to the corrected Gregorian calendar. However, Cuza and his government were the first to officially attempt to intervene in clarifying the calendar issue.

Keywords: Alexandru Ioan Cuza, Julian calendar, reform, Gregorian calendar, Church.

Rezumat. Acest articol prezintă încercarea lui Alexandru Ioan Cuza, domnul Unirii Principatelor Române, de a reforma societatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin impunerea Bisericii de a face tranziția de la calendarul vechi, numit și iulian, la cel îndreptat de Papa Grigorie al XIII-lea încă din 1582, cunoscut și sub numele de gregorian. Problema generată de îndreptarea calendarului a fost dezbătută în unele cercuri bisericești cu mult înainte de Cuza. Ieromonahul Laurențiu de la Horezu (1751), duhovnicul Radu (1806), starețul Benedict de la Mănăstirea Neamț (1843) au realizat rămânerea în urmă a calendarului iulian față de cel îndreptat, gregorian. Cuza și guvernul său rămân totuși primii care au încercat oficial să intervină în clarificarea chestiunii calendaristice.

Cuvinte-cheie: Alexandru Ioan Cuza, calendarul iulian, reformă, calendarul gregorian, Biserica.

SCURT ISTORIC

Calendarul, sau modul de organizare eficientă a timpului, datează încă din Antichitate. Totuși, la baza calendarului din prezent stă *calendarul iulian*, născut din intenția lui Iulius Caesar de a reforma un sistem temporal ce devenise anacronic. Totul s-a petrecut în anul 46 î.Hr. prin contribuția matematicianului Sosigenes. În cursul Evului Mediu, au intervenit ajustări, cele ale actualului nostru calendar, dar care au purces tot la normarea timpului realizată de Sosigenes. Adică s-a statuat anul de 365 de zile, depășite cu o zi o dată la patru ani. Totodată, s-a stabilit definitiv ca anul civil să înceapă la 1 ianuarie, data începutului noului consulat (Cic., *Att.*, 12, 3, 2; Suet., *Caes.*, 40; DC, 43, 26, 1). Iar luna numită *Quinctilis*, în care se născuse Caesar, a devenit curând iulie, de la gentilicul *Iulius* al lui Caesar [1, p. 198]. Mult mai târziu, în anul 1582, la inițiativa Papei Grigorie al XIII-lea s-a produs îndreptarea calendarului iulian, suprimându-se 10 zile.

Se cunoaște mai puțin că primele încercări de îndreptare a vechiului calendar iulian au fost făcute în

Răsărit, nu în Apus. Această problemă s-a pus mai accentuat în secolul al XIV-lea, de către savanții bizantini Nicefor Gregoras, Matei Vlastare și Isaac Arghyros [2, p. 231]. Aceștia și-au dat seama de problemele pe care le are calendarul aflat la acea vreme în uz – calendarul iulian. Chiar mai înainte de acești învățați ai bisericii, Sf. Maxim Mărturisitorul (sec. VII), Sf. Ioan Damaschin (sec. VIII), Sf. Andrei Criteanul (sec. VIII) și Ghemistos Pleton (1454); monahii de la Sf. Munte Athos, Agapie și Nicodim Aghioritul, cei care au alcătuit *Pidalionul* (sau „cârma” Bisericii, o colecție de canoane ale Sf. Apostoli, ale Sinoadelor Bisericii și ale Sfinților Părinți și dascăli ai Ortodoxiei), menționau chestiunea așezării în timp a echinocțiului de primăvară, care coborâse de la 21 martie la 10 martie (*Pidalion*, fila 9) [3, p. 381]. Tot acest demers a fost însă sortit eșecului din cauze politice și mai ales militare – căderea Constantinopolului și a întregii regiuni balcanice sub turci în 1453. Acest eveniment nefast pentru istoria Bisericii răsăritene a făcut zadarnică aplicarea unei eventuale îndreptări a stilului iulian. Calendarul vechi, neîndreptat, începe să devină o identitate culturală a

lumii ortodoxe răsăritene, o rezistență în fața islamului, dar și a catolicismului, aflat într-o poziție net favorabilă prin puterea și influența deținute de către Vatican.

Situația din zona apuseană a Europei era mult diferită în toate planurile: economic, social, politic și cultural. În apogeul Renașterii, știința începea să câștige o influență din ce în ce mai mare, cel puțin în păturile superioare ale societății. Biserica, extrem de conservatoare, era conștientă că societatea trebuie reformată, modernizată, pentru a face față noilor provocări ce tocmai se prefigurau. Un imbold important l-a dat Martin Luther și reforma protestantă începută în 1517; aceasta a obligat creștinătatea apuseană să se reformeze din temelii și să reacționeze prin unele schimbări radicale, pentru a nu risca să piardă un număr și mai mare de credincioși printr-o stare perpetuă de anacronie. Tocmai de aceea au existat schimbări și în ceea ce privește calendarul, concluziile științifice fiind luate în seamă, adoptându-se reforma științifică aprobată de Papa Grigorie al XIII-lea în 1582.

După îndreptarea calendarului, survenită în zona apuseană a Europei, au continuat diferențele față de Ortodoxia răsăriteană prin faptul că Paștele era serbat în mod diferit. Calendarul gregorian nu mai ținea seama de pascalia alexandrină, aplicând o pascalie proprie, în care nu era respectată dispoziția dată de întâiul Sinod Ecumenic de la Niceea. Din această cauză, Patriarhul Ecumenic Ieremia al II-lea a refuzat în 1583 să adopte calendarul îndreptat în Apus, tocmai pentru a evita încălcarea celor stabilite de către ierarhii participanți la Sinodul din 325 [3, pp. 231-232]. Astăzi, această diferență dintre Paștele ortodox și cel catolic persistă, tocmai pentru că ortodocșii calculează Învierea lui Hristos după rânduiala fixată la Niceea (folosind calendarul iulian), iar catolicii au propriul sistem de calcul, bazat pe calendarul gregorian.

ÎNCERCĂRI DE REFORMĂ

Chestiunea îndreptării calendarului a stârnit un real interes și în spațiul românesc, nu doar în cel greco-bizantin. Primul ierarh care a ridicat această problemă încă de la început a fost ieromonahul Laurențiu de la Mănăstirea Horezu, ctitoria voievodului-martir Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Acesta observă întârzierea calendarului iulian în *Psaltirea* din 1751, fapt întărit de duhovnicul Radu în *Psaltirea* din 1806, de starețul Benedict de la Mănăstirea Neamț în 1843 și de arhimandritul Nichifor de la Episcopia Buzăului, în anul 1867 [4, p. 713]. După acest an, problematica îndreptării calendarului devine din ce în ce mai prezentă în spațiul public, dar și în interiorul Bisericii.

Prima încercare oficială, din partea statului român, de a interveni asupra calendarului civil și bisericesc s-a făcut în vremea domnului Unirii Principatelor, Alexandru Ioan Cuza (1859–1866). Chiar de la începutul domniei sale, Cuza s-a arătat un adept al statului laic, contrar cutumelor vremii în care Biserica avea un rol deosebit de important în viața socială, dar și în cea politică. Noul domn era hotărât să plaseze Biserica Ortodoxă sub supravegherea statului în mai toate problemele, cu excepția celor religioase, care țineau de dogme și canoane (legile după care Biserica funcționează). Pe parcursul întregii sale domnii nu au avut loc alegeri pentru funcțiile de mitropolit sau episcop. Dacă vreun scaun episcopal devenea vacant din diferite motive, conducerea era asigurată de un administrator temporar. S-au luat măsuri pentru ținerea sub control a veniturilor tuturor mănăstirilor de către stat. În 1860 a fost desființat prin decret un număr însemnat de mănăstiri mai mari sau mai mici din ambele Principate, pentru ca veniturile și clădirile pe care le posedau să fie gestionate mult mai eficient de către stat, ale cărui nevoi erau stringente. Tot în acest an, spre debutul domniei, a fost reorganizat și învățământul preoțesc, iar seminariile teologice au fost puse sub controlul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice [5, pp. 91-110].

A urmat cea mai importantă, cel puțin sub raport economic, dintre legile care au avut impact asupra Bisericii – secularizarea (naționalizarea) averilor mănăstirești. Aceasta era o problemă stringentă a societății românești, moștenită încă din vremea Evului Mediu și a epocii fanariote. De veacuri, domnii din spațiul românesc, împreună cu mai-marii lor boieri, credeau că vor obține iertarea lui Dumnezeu și moștenirea veșnică a Raiului ceresc, înainte de moarte, făcând daruri însemnate mănăstirilor de la Muntele Athos, de la Locurile Sfinte din Palestina sau de la Sfânta Ecaterina din Egipt, la Muntele Sinai. În acest fel s-a ajuns ca suprafețe imense din pământul arabil al țării să intre în posesia acestor mănăstiri așa-zise „închinată”. În România acelor vremuri existau 75 de mănăstiri închinată; numărul total al moșiilor închinată era de 560, în timp ce veniturile acestor locuri sfinte închinată era de peste 7 milioane de franci [6, p. 123]. Ba mai mult, începând cu perioada fanariotă, mănăstirile străine care primeau aceste danii consistente trimiteau în cele din țară, adică „închinată”, egumeni (stareți) străini, de regulă, greci, care administrau întreaga avere ce rezulta din exploatarea moșiilor, lacurilor, prisăcilor și pădurilor. Desigur, cea mai mare parte a profitului se ducea în străinătate, spre mănăstirile de obârșie. Această situație era considerată, cel puțin în cercurile mai liberale, ca inacceptabilă, de neadmis ca atât de multă

avere să fie transferată an de an în străinătate, chiar și pe motive religioase.

După cucerirea Constantinopolului de către turci la 29 mai 1453, sultanul Mahomed al II-lea (1452–1481) a avut luciditatea politică de a pune creștinii ortodocși din Imperiul Otoman sub autoritatea patriarhului ecumenic, în cazul de față, Ghenadie al II-lea Scholarios, primul patriarh instalat după cucerirea otomană. Patriarhului îi erau recunoscute toate privilegiile de care se bucura înainte de cucerire, devenind reprezentantul cel mai de seamă al creștinilor pe lângă stăpânirea otomană, având nu doar atribuții bisericești, ci și unele civile și politice [6, p. 124]. Calitatea sa de etnarh, adică „șef al națiunii creștine ortodoxe” [6, p. 124] însemna o creștere de autoritate în fața celorlalți patriarhi orientali, de la Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Prin toate acestea Biserica devenea loțiuitoarea fostului Imperiu Bizantin, căpătând un rol deosebit în păstrarea unității și identității confesionale, culturale, iar mai târziu chiar naționale. Pe acest palier al protejării intereselor creștinilor ortodocși din Imperiul Otoman vor intra și rușii, care vor considera, mai târziu, Moscova ca fiind „a treia Romă”, succesoarea Romei și Constantinopolului.

În trecut, s-a mai încercat o dată stoparea acestor practici dăunătoare, imediat după revoluția din 1821, al cărei protagonist a fost Tudor Vladimirescu. Atunci, cel care administra bunurile mănăstirești din Moldova era tatăl lui Vasile Alecsandri, viitorul ministru al Afacerilor Externe din vremea lui Cuza. Însă, nu după mult timp, sub presiunea guvernului rus, încercarea de reformă a fost abandonată. Despre secularizarea averilor mănăstirești se vorbea și în proiectul de constituție al lui Ionică Tăutu de la 1822, cunoscut drept Constituția Cărvunarilor. Din păcate, nu avea să fie adoptată din cauza presiunii marilor boieri și a Imperiului Otoman.

Cel care va reuși să pună în aplicare acest curajos plan avea să fie Alexandru Ioan Cuza, cu Mihail Kogălniceanu în funcția de prim-ministru, care vor lua hotărârea în ultimele zile ale lui decembrie 1863. S-a profitat la maximum de înfrângerea Imperiului Țarist în Războiul Crimeii și de faptul că Rusia nu mai era aceeași putere ca odinioară. Secularizarea a afectat nu doar bunurile mănăstirilor închinat, ci și toate proprietățile mănăstirești și bisericești din țară, ceea ce a avut consecințe nefaste asupra independenței Bisericii, preoții regăsindu-se în situația de a fi salarizați la stat. Mai mult, pentru a intra în monahism, s-a fixat o vârstă minimă, care a fost rezervată de-atunci numai bătrânilor și invalizilor [7, pp. 262-263]. Se constată o încercare a statului de a trece Biserica sub ascultare, sub subordonarea unor legi civile pentru ca noul stat creat la 1859 să-și crească autoritatea și puterea. Se dorea perpetua-

rea nu a unui stat teocratic, ci a unui stat laic secularizat, în care să domnească puterea legii.

Problematica Bisericii Ortodoxe nu a fost pe deplin epuizată. S-a încercat înlocuirea calendarului iulian cu cel actualizat, gregorian, tocmai pentru ca România – un stat foarte tânăr atunci pe harta Europei și a lumii – să fie un stat modern din toate punctele de vedere, asemeni Marilor Puteri occidentale. Această chestiune s-a pus în mod indirect spre aplicare în anul 1864, însă fără succes.

Așadar, guvernul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, prin ministrul Cultelor, Dimitrie Bolintineanu, a încercat să obțină un acord de principiu al Bisericii încă din decembrie 1863. S-a convocat în acest sens un conciliu bisericesc, în speranța că la întrunirea respectivă se va clarifica problema ca fiind una pur științifică și care nu are nicio legătură cu dogmele, cu adevărurile de credință de neschimbat ale Bisericii. Un rezultat favorabil ar fi dus la introducerea calendarului gregorian, îndreptat, fără tulburări majore. Greul deciziei ar fi fost luat de către Biserică, desigur, la propunerea autorităților statale. Problema se va transfera din jurisdicția statului (care se dorea unul laic) în cea a Bisericii (care voia să-și păstreze neatârnată și statornicia în datinile și obiceiurile din vechime). Unii dintre cei mai de seamă ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române de la acea vreme au fost convocați în capitală, la București, pentru a lua o decizie favorabilă. Atunci Biserica nu-și declarase încă autocefalia (independența) față de Patriarhia Ecumenică din Constantinopol. Acest lucru se va întâmpla abia în anul 1885, în vremea succesorului lui Alexandru Ioan Cuza, regele Carol I.

La acea vreme, în țară nu existau decât doi episcopi aleși după vechile canoane și rânduieli ale Bisericii. Între aceștia se numărau episcopul Nifon, ales în 1850, și episcopul Calinic al Râmnicului, ales în 1851. În același an, Sofronie Miclescu va ocupa funcția de Mitropolit al Moldovei, unionist de vază și președintele Divanului ad-hoc din 1857, unde s-a hotărât unirea, susținută și de nepotul său, Anastasie Panu [8, p. 176]. În a doua jumătate a anului 1859, mitropolitul a intrat în conflict cu domnul Alexandru Ioan Cuza pe tema administrării bunurilor mănăstirilor pământene ce nu fuseseră închinat grecilor sau locurilor sfinte (Neamț – Secu, aflate în acel timp sub aceeași conducere, Agapia, Adam, Văratec, Vorona) și trimis în surghiun la Mănăstirea Slatina (decretul de suspendare fiind emis de guvernul Mihail Kogălniceanu la 7 noiembrie 1860) [9]. Toate aceste acte de opoziție ale înaltului ierarh vor fi cunoscute în epocă sub numele de „chestiunea mitropolitului” [10, pp. 51-53], detaliată într-o scrisoare (nedată, dar scrisă probabil la începutul anului 1861) trimisă lui Cuza de către Kogălniceanu, alături de Ion Ghica.

Oferim, mai jos, traducerea acestui document:

„Prin raportul pe care Ministerul l-a redactat, Alteța Voastră a fost înștiințată că ministrul demisionar nu a făcut nicio dificultate guvernului în chestiunea mitropolitului, sacrificându-și propria demnitate în fața țării. Cu toate acestea, Ministerul nu și-a respectat angajamentele față de noi și, astfel, s-a ivit o situație cu totul deplorabilă. Înainte ca votul Camerei să fie dat într-o manieră definitivă, *Monitorul* tocmai a tipărit raportul Consiliului și apostila Alteței Voastre, prin care mitropolitul a fost reabilitat și un alt ziar a publicat actul de acuzare a noastră, document redactat de o comisie a Camerei; astăzi, unul dintre membrii acestei Comisii este ministru al Cultelor. Astfel, suntem condamnați atât de Guvern, cât și de Cameră. Și cum nu ar fi așa văzând că, pe lângă actul de acuzare al Comisiei, a sosit și apostila Alteței Voastre, care recomandă Camerei cei treizeci și cinci de ani de slujire a mitropolitului? Prin aceasta, cuvintele adresate mitropolitului de către Alteța Voastră, după întoarcerea de la Constantinopol, nu mai au nicio valoare și condamnă considerațiile ordonanței, în virtutea căreia mitropolitul a fost suspendat și arestat. [...] Nu ar fi corect ca ministrul care și-a îndeplinit sarcinile, în toate circumstanțele, să fie la sfârșitul carierei sale la fel de prost tratat cu cei care, timp de doi ani, au făcut totul pentru a contracara intențiile generoase ale Alteței Voastre pentru prosperitatea României” [11, p. 15].

Revenind la încercarea adoptării stilului nou, locuitorii de scaune episcopale care depindeau de cel care-i confirma sau îi destitua după bunul plac, trebuiau să obțină rezultatul dorit. Dionisie Romano, unul dintre episcopii care-și datorau scaunul domnitorului, s-a opus introducerii noului calendar, lucru ce i-a atras destituirea [12]. Același Dionisie a fost amestecat și în agitația privind secularizarea, pe lângă refuzul de a se ține seama de calendarul gregorian, care era mult mai exact [13, p. 171]. Pentru Biserică trecerea la calendarul gregorian, în fond același calendar iulian, dar actualizat, ar fi fost o prea mare lovitură, pe lângă cea survenită prin legea secularizării. Se considera o pierdere a identității, a vechii tradiții apostolice, o alterare a canoanelor lăsate din vechime ce nu puteau fi modificate sub nicio formă. Mai mult, chestiunea calendarului era socotită ca o rezistență a Ortodoxiei în fața expansiunii catolicismului, un bastion al rezistenței tradiției în fața inovației.

Între cei care au mai participat la acel sobor bisericesc din decembrie 1863 se numără: Melchisedec Ștefănescu, locotenent de episcop al Hușilor, arhierul Ioanichie Evantias, egumenul de la Câmpulung, arhierul Atanasie Troados, cunoscuți ca progresiști.

Au fost însă și ierarhi, importanți prin personalitatea și slujirea lor, care nu au fost invitați la această adunare bisericească. Între aceștia se numără: Calinic, episcopul de Râmnic; arhierul Neofit Scriban, locotenent de episcop al Argeșului, și Nectarie Hermeziu, locotenent de episcop al Romanului. Toți ei aveau o particularitate – s-au manifestat împotriva realizării reformei calendarului.

Toți acești ierarhi s-au adunat pentru deliberări la București, sub conducerea Mitropolitului Nifon. Li s-a pus de către autoritățile statului întrebarea dacă îndreptarea calendarului este o chestiune pur dogmatică sau o chestiune pur științifică, ce ține de mișcarea corpurilor cerești, deci de astronomie. Guvernul avea tot interesul ca ierarhii să răspundă că îndreptarea calendarului e o chestiune ce ține de domeniul științific, deci fără conotații canonice, de drept bisericesc. Astfel, autoritățile statului ar fi primit, cel puțin în mod indirect, acordul din partea unei majorități a ierarhiei bisericești pentru a implementa noul calendar, cel de tip gregorian, îndreptat. Dacă printre creștini s-ar fi iscat tulburări sau nemulțumiri, toată răspunderea era aruncată asupra clerului care-și dăduse girul pentru implementarea acestei reforme. Prin urmare, chestiunea rămânea una sensibilă, mai ales pentru ierarhii de seamă ai Bisericii Ortodoxe de atunci. În același an, 1863, se făcuse o altă reformă cu impact major asupra situației (mai ales economice) întregii Biserici – secularizarea averilor mănăstirești, adică naționalizarea tuturor acelor proprietăți care erau ale fostelor mănăstiri închinat. Membrii aceluși sinod local, ținut în capitala țării, în marea lor majoritate, s-au arătat potrivnici reformării calendarului iulian [14, pp. 63-63].

Pentru că opiniile celor adunați în acest sinod bisericesc au fost contrare cu voința factorului politic, deci împotriva adoptării calendarului îndreptat, gregorian, a mai fost convocată o altă adunare a ierarhilor, printr-un nou ordin ministerial. Aceasta s-a ținut la data de 12 ianuarie 1864, cu prezența mai multor ierarhi așa-zis progresiști. Ei aveau rolul de a copleși numărul celor retrograzi, rezistenți la schimbare. Astfel, la noul sinod au participat: Arhimandritul Ghenadie de la Biserica Sf. Gheorghe nou din București, Arhimandritul Iosif, Arhimandritul Onufrie, starețul Mănăstirii Sinaia, Protosinghelul Veniamin Cătulescu Catichet și monahul Sofronie Vârnav. De menționat este faptul că între Mitropolitul primat Nifon și ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice Dimitrie Bolintineanu (a ocupat această funcție în anii 1863–1864, după care a demisionat din minister) a existat înțelegerea ca la sinod să participe toți cei convocați atât în decembrie 1863, cât și în ianuarie 1864. A existat totuși o singură excepție – monahul Sofronie (călugărit la Mănăstirea Neamț), cel

care era prea apropiat spiritului Revoluției Franceze, deci unui sistem în care trebuiau impuse reforme radicale [15, pp. 592-604].

În preajma acestor două întruniri ale Bisericii, din care făceau parte unii dintre cei mai importanți ierarhi, au existat diferite presiuni propagandistice ale statului, prin jurnale și foi guvernamentale care militau pentru schimbarea calendarului. Biserica era învinuită de faptul că e retrogradă, clerul fiind acuzat de un tradiționalism exagerat, un dușman în calea progresului și modernizării societății [15, pp. 592-604].

A existat în acest demers, pe lângă rezistența din partea Bisericii, și rezistența din partea unor iluștri oameni de cultură. Cel mai reprezentativ dintre aceștia a fost scriitorul, filologul, ziaristul și omul politic Ioan Heliade-Rădulescu. Acesta ținea diferite întruniri în propria-i casă, dezbătând chestiunea îndreptării calendarului. Se ținea seama și de Pidalion, de păzirea legilor și canoanelor Bisericii. În plus, marele om de cultură (fost revoluționar la 1848) era împotriva serbării Sf. Paști împreună cu evreii – acesta fiind unul dintre riscurile majore la care era supusă Ortodoxia românească odată cu adoptarea calendarului gregorian, de origine apuseană. În aceste condiții trebuiau păzite așezămintele tradiționale ale Bisericii, iar pericolul catolicizării (un prim pas al creșterii influenței romano-catolice) era chiar acceptarea noului calendar. Ba mai mult, se vorbea că înainte de a fi făcute propunerile respective privind calendarul de către stat, Bucureștiul ar fi fost vizitat de către Bori, șeful iezuiților orientali de la Constantinopol, care s-ar fi întâlnit preț de câteva zile cu reprezentanții statului. În urma acestor discuții și întâlniri s-ar fi luat decizia ca în România să se introducă „papismul”, iar introducerea noului calendar, de tip gregorian, ar fi un prim pas către acest lucru [15, pp. 592-604].

Așadar, situația în acele zile de ianuarie a anului 1864 era una încordată, nesigură, plină de tensiune și zvonistică. Pentru Biserica Ortodoxă Română încercarea de reformă a calendarului se percepea ca un exces, totul se făcuse prea brutal, fără o prealabilă pregătire în care să fie explicată pe larg și pe înțelesul tuturor necesitatea acestei schimbări, care era în fapt necesară în drumul spre modernizare. Tocmai se legiferase legea secularizării averilor mănăstirești, lege utilă și absolut necesară, dar cu un impact deosebit de important asupra finanțelor Bisericii. Deodată, ierarhii, preoții și diaconii, din mari proprietari de pământuri, păduri, pășuni și heleșteie, se găseau în situația (deloc plăcută) de a fi salariați la stat. Trecerea la calendarul gregorian (practic același calendar vechi iulian, dar reactualizat conform normelor științifice și astronomice) era văzută de către imensa majori-

tate a societății civile de atunci ca o lovitură directă asupra Bisericii, a tradiției și moștenirii de secole a Ortodoxiei. Ba mai mult, această tentativă de înnoire era asociată cu tendințele expansioniste ale Bisericii Romano-Catolice asupra spațiului creștin-ortodox românesc. Există o reală frică de catolicizare, un sentiment sincer venit din partea unor înalți ierarhi. Poporul însă, într-o majoritate covârșitoare neștiutor de carte, putea foarte ușor să fie influențat în acest sens. De altfel, tot Cuza va fi cel care va introduce învățământul primar gratuit și obligatoriu (în 1864), prin care se încerca alfabetizarea celei mai paupere dintre clasele sociale – țărănimea.

O radiografie fidelă a situației din preajma sinoadelor convocate pentru lămurirea chestiunii calendarului este oferită de scrisoarea adresată de Ioan Heliade-Rădulescu (intelectual de marcă a vremii) către Mitropolitul Nifon, în care se certifică exactitatea calendarului gregorian din punct de vedere științific, însă îl face de neaplicat pentru Biserică, din cauza datei serbării Paștelui:

„Înaltpreasfințite Stăpâne!

Știut este Preasfinției Tale că:

Canonul al VII-lea al sfinților și dumnezeieștilor apostoli caterisește pre tot episcopul și preotul ce va schimba rânduiala Sf. Paști: Sinodul întâi de la Niceea așeză pre rânduiele neștrămutate serbarea Sf. Paști după legiuirea sfinților apostoli. Canonul întâi al Sinodului de Antiohia, pre temeul sinoadelor de mai înainte, și mai vârtos al celui de la Niceea, leapădă din Biserică orice episcop și prezbiter ce ar cuteza a schimba serbarea Sf. Paști din hotărârea marelui Sinod, și pre orice mirean ce va cuteza a se împărtăși cu asemenea episcopi sau proestoși caterisiți. Aceste canoane nu au numai cuvântul mai presus de fire, ce nu este dat minții omenești a-l străbate și înțelege, ci și logica cea mai exactă a legilor naturale și eterne; pentru că sfârșitul vine în urma începutului, pentru că orice mâine vine după astăzi, pentru că orice progres și perfecțiune vine după un alt progres mai vechi.

Paștele creștinilor dar, ca mântuitor al neamului omenesc în genere, a se serba înainte sau deodată cu paștele evreilor, mântuitor numai unei mici porțiuni a umanității, ar fi o răsturnare a legilor naturii și un simptom de smintire a minții și celei mai ordinare. Biserica este și caută să fie reprezentantă a logicii omenești în genere și n-a putut comite o asemenea neconsecvență, de a permite a se serba Sf. Paști creștinești vreodată înainte sau deodată cu paștele evreilor. Pre lângă cuvintele ce le impune bunul simț sau dreapta judecată, este și adevărul istoric în serbarea Sf. Paști creștinești, căci Învierea Mântuitorului a fost în urma paștilor evreilor, iară nu înainte sau în aceeași zi.

Calendarul gregorian, ce se propune astăzi a se pune în locul calendarului vechi „iulian”, răstoarnă cu totul rânduiala Sf. Paști și aduce adesea ca creștinii să serbeze această sfântă și dumnezeiască zi în contra legilor naturii, în contra logicii umane și divine, în contra adevărului istoric, adică când mai înainte de paștele evreilor, când în aceeași durată de timp. Calendarul gregorian este exact pentru astronomi sau pentru cei ce observă timpul, nu însă și o normă pentru Paști și sărbători, ce s-a constituit Sinoade.

A lua calendarul gregorian drept normă la serbarea zilelor mari și la câte au legiuit Sinoadele este a ne rătăci atâta, cât a lua cineva de dascăl un astronom, ca să-l învețe logica, sau teologia, sau oarecare altă știință, ce nu este de competența sau specialitatea aceluia dascăl. Calendarul gregorian, cu un cuvânt, este un lux științific, iar nu o necesitate de prima ordine, și dacă după dânsul ajungem la a fi caterisiți de sfințele Sinoade și a ne dezbină de Biserica ecumenică a Răsăritului, în care se cuprind patru patriarhate, două sinoade, al Greciei și al Rusiei, și atâtea arhiepiscopate autocefale, atunci noi cei jos însemnați în timpul de trei zile și cu noi milioane de români, nu voim a cădea sub anatema sfinților apostoli și sfințelor Sinoade, și cu atât mai puțin a ne dezbină de Biserica ecumenică a Răsăritului.

Suntem siguri, Preasfinte Stăpâne, că aceleași cunoștințe și lumini mai presus de cunoștințele și judecățile noastre te ocupă și pre Preasfinția Ta spre păstrarea turmei cuvântătoare, că același spirit de adevăr Te inspiră, și că nu Te vei lăsa a cădea în cursa ce Ți s-a întins de către dezbinătorii de meserie și care și-au făcut o jucărie din pacea și liniștea publicului. Nu putem primi o prefacere atât de dezbinătoare și plecat ne rugăm, ca în numele canoanelor, în numele a zece milioane de români din toate părțile, în numele a două sute de milioane de creștini ortodocși, să faci pre oricine să înțeleagă că Biserica Răsăritului își are, mai presus de toate instituțiunile, constituțiunea sa sinodică, adică federativă, și nimeni nu poate pune legi nouă nici a preface vreo lege fără sinod compus de deputați din câte patru patriarhate și ambele sinoade și arhiepiscopatele autocefale.

Foarte ușurel au luat-o dătorii de proiecte, de nu vor fi luat-o în numele forței arbitrarului, în plină constituție garantată de șapte puteri și susținută de cinci milioane de români. Iar în cazul al doilea, nicăieri un guvern heterodox nu poate întrebuița forța în plină toleranță, violând conștiința și faptele unui cler ortodox. Nu se poate, Preasfinte Stăpâne, când toate religiunile și cultele în țara noastră se bucură de o plină libertate, religia dominantă ortodoxă să fie violată și persecutată până acolo încât să-și schimbe și sărbătorile în contra legiurilor, apostolilor și sinoade-

lor. Ai Preasfinției Tale prea plecați fii spirituali!” [15, pp. 592-604].

Pe lângă vocea ilustrului Ioan Heliade-Rădulescu, cel care socotea îndreptarea calendarului ca pe o violare și persecutare a religiei dominante, s-a ridicat și cea a unor mari ierarhi ai Bisericii, cu precădere episcopul Melchisedec Ștefănescu, pe atunci locțiitor la Huși, viitor episcop al Romanului. Acesta nu nesocotea faptul că noul calendar, de inspirație gregoriană, este mai exact și precis decât cel aflat în uz, adică iulian. Ba îl consideră în acord cu cele mai noi descoperiri ale științei și astronomiei, o cale spre modernitate. Însă, conform aceluiași episcop, calendarul iulian este prea adânc înrădăcinat în tradiția sinodală a Bisericii, iar o modificare a lui ar necesita un acord al întregii lumi ortodoxe, acord care să fie dat de un sinod general, care să stabilească o nouă normă de urmat de către întreaga Biserică. Episcopul Melchisedec mai face o propunere, tocmai pentru a coabita modernitatea cu tradiționalismul Bisericii: în actele civile și politice să fie consemnate ambele date, atât după calendarul vechi, cât și după cel nou. Biserica însă, sub pretextul unității canonice, nu putea accepta această schimbare, pentru că, după opinia înaltului ierarh, ar fi vorba de o „schismă” față de celelalte biserici ortodoxe surori. Trebuie reamintit că în acele vremuri Biserica Ortodoxă Română se afla sub jurisdicția și ascultarea directă a Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol. Așadar, nici situația juridică nu era una favorabilă adoptării noului calendar. Un lucru cerut însă de episcopul cărturar Melchisedec Ștefănescu – acel sinod care să reunească lumea ortodoxă – se va întâmpla, nu peste mult timp, ci în 1923. Atunci va avea loc Sinodul pan-ortodox de la Constantinopol, unde se va lua hotărârea curajoasă, dar necesară, a îndreptării vechiului calendar iulian. Sinodul va deschide calea pentru adoptarea pe scară largă a reformei calendaristice în țări ortodoxe precum: Grecia, România, Cipru sau Bulgaria. Bisericile Ortodoxe din Rusia și Serbia vor refuza însă calendarul îndreptat până astăzi.

CONCLUZII

Alexandru Ioan Cuza și guvernul său, văzând împotrivirea sinodului, a societății, ba chiar tulburarea iscată de demersul în cauză, au abandonat în cele din urmă această idee de reformă. Lumea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu era încă pregătită pentru un asemenea demers, poate prea curajos pentru acele vremuri. Au prevalat însă tradiția și conservatorismul societății, profund atașată de valorile ortodoxiei și ale Bisericii. Pe lângă toate acestea, nu trebuie omis actul curajos al secularizării averilor

mănăstirești, ce a deposedat Biserica de o importantă resursă financiară. Preoții, din mari proprietari funciari, deveneau salariați ai statului. În acest context, impunerea calendarului gregorian în dauna celui vechi, iulian, era un abuz chiar și pentru un domn reformist precum Alexandru Ioan Cuza. Totuși, Biserica Ortodoxă Română va accepta oficial tranziția spre calendarul gregorian în 1924.

BIBLIOGRAFIE

1. Cizek, E. Istoria Romei. București: Paideia, 2002. 198 p.
2. Șesan, M. Îndreptarea și unificarea calendarului și poziția ortodoxă română. În: Mitropolia Moldovei și Sucevei, nr. 3-6, 1970. 231 p.
3. Popescu, M., Teodor, Problema stabilizării datei Paștelui. În: Ortodoxia, XVI, nr. 3, 1964. 381 p.
4. Palade, V. Calendarul. În: Mitropolia Moldovei și Sucevei, nr. 9-12, 1976. 713 p.
5. Catalan, S.-M. Politica bisericească a domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859–1866) (I). În: Studii și materiale de istorie modernă, Vol. XV, 2002, 91-110.
6. Turliuc, C. Alexandru Ioan I și Epoca Sa. Iași: Junimea, 2020. 123 p.
7. Djuvara, N. O scurtă istorie ilustrată a românilor. București: HUMANITAS, 2015, 262-263.
8. Scriban, F. Istoria bisericească a românilor pe scurtu, Jassy: Tipografia Adolf Bermann, 1871. 176 p.
9. Racu, B. Mitropolitul Sofronie Miclescu al Moldovei: retragerea din scaun și trecerea la cele veșnice, [online] <https://doxologia.ro/mitropolitul-sofronie-miclescu-al-moldovei-retragerea-din-scaun-trecerea-la-cele-vesnice> (consultat: 09.03.2024).
10. Brusanowski, P. Stat și Biserică. În: Vechea României între 1821–1925. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010, 51-53.
11. Biblioteca Județeană „Gheorghe Asachi” Iași, fond Manuscrise, mapă conținând corespondența a lui Alexandru Ioan Cuza, ff. 35-37, 38-39fv, apud Expres Cultural, Anul II, nr. 6 (18), iunie 2018, 15 p.
12. Barz, A.-D. O încercare de introducere a calendarului gregorian în timpul domniei lui Cuza, Bărăganul Ortodox, [online] <https://www.crestinortodox.ro/istoria-bisericii/o-incercare-introducere-calendarului-gregorian-timpul-domniei-cuza-96340.html> (consultat: 23.02.2023).
13. Giurescu, C.C. Viața și opera lui Cuza Vodă. București: Curtea Veche, 2000. 171 p.
14. Gherontie, episcopul Constanței, Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi. Tipografia Sf. Mănăstiri Cernica-Ilfov, 1939, 62-63.
15. Ștefănescu (Ep.), Melchisedec. Biserica Ortodoxă și calendarul. În: BOR, VI (1880–1881), 592-604.

Inessa Țăpina. *Natură statică cu vază*, 1993, ulei pe pânză, 70 × 60 cm.